

Suomen yliopistokirjastojen neuvosto
Kokoelmakarttahanke (ent. tietokarttahanke)
loppuraportti
30.4.2007

Kokoelmakarttahankkeen tausta

Yliopistokirjastojen verkoston strategiassa vuosiksi (2003–2007) asetettiin yhteistyön painopistealueiksi aineiston saatavuuden ja kattavuuden parantaminen. Kun kukin yliopistokirjasto hankkii tietoaineistoja ja tuottaa palveluja yliopistonsa profiiliin mukaisesti, niin verkostona kirjastot varmistavat, että Suomessa on valtakunnallisesti käytettävissä mahdollisimman hyvät tieteelliset kokoelmat.

Kokoelmakarttahanke perustettiin osaltaan toteuttamaan aineiston saatavuuden ja kattavuuden parantamista. Kansalliskirjaston ”triangelihankkeen” arveltiin tarjoavan kokoelmakartalle teknisen infrastruktuurin dokumenttiarkiston ja tiedonhaun portaalin avulla. Hankkeen ulkomaisia esikuvia saatiin Isosta Britanniasta, erityisesti Skotlannista (<http://scone.strath.ac.uk/>), sekä Australiasta ([http://www.nla.gov.au/apps/libraries?action=LibSearch & subj=1](http://www.nla.gov.au/apps/libraries?action=LibSearch&subj=1)).

Opetusministeriö rahoitti Yliopistokirjastojen kokoelmakarttahankeä vuonna 2003 15.000 €:lla, 2004 35.000 €:lla ja 2005 40.000 €:lla. Opetusministeriö myönsi 30.000 €:n avustuksen hankkeen jatkamiseksi vuosina 2006/2007. Avustuksen käytöstä liitteet (liite 1 ja 2)

Vuosina 2003 ja 2004 Oulun yliopiston kirjasto tuki hanketta tarjoamalla hankkeen hallinnointipalvelut ja Tampereen yliopiston kirjasto tarjoamalla tilat ja laitteet suunnittelijan käyttöön. Vuonna 2005 hanketta hallinnoi Tampereen yliopiston kirjasto ja vuonna 2006 Kansalliskirjasto. Ohjausryhmän ja yhdyshenkilöiden matka- ja muista kuluista ovat vastanneet osallistujakirjastot.

Hankkeen tavoitteet

Kokoelmakartan tavoitteena oli hahmottaa kirjastojen tarjoamat aineistot yhdeksi kokonaisuudeksi, joka koostuu painetuista kokoelmista, lisensoidusta aineistosta, digitoidusta aineistosta, digitaalisista opintoaineistoista ja valikoidusta vapaasta verkkoaineistosta. Aineistot nähdään kansallisena resurssina, joka on joustavasti tutkijoiden, opettajien ja opiskelijoiden käytettävissä.

Kokoelmakartan avulla pyrittiin lisäämään kirjastojen yhteistyötä kokoelmien kehittämisessä ja sijoittelussa. Kokoelmien kartoituksen ja arvioinnin avulla oli tarkoitus saada kokonaiskuva aineistotarjonnan vahvuuksista ja heikkouksista sekä tunnistaa aihealoittain hyvät tietoresurssit ja – aineistot sekä kansallisella tasolla että yksittäisissä kirjastoissa. Tätä tietoa tarvitaan mm. rahoituksen kohdentamiseksi parhaalla mahdollisella tavalla ja kokoelmien kattavuuden vahvistamiseksi.

Kokoelmakarttahankkeen tavoitteena oli myös palvella tietämyksen siirtoa kirjastoissa: kokoelmien kuvailulla ja evaluoinnilla jaetaan pitkän työuran tehneille kertynyttä kokoelmatuntemusta uusille työntekijöille.

Kokoelmakartta hyödyttää kirjastojen asiakkaita helpottamalla aineistojen löytyvyyttä. Aihealakohtainen ryhmittely ja hakujärjestelmä auttavat tiedontarvitsijaa löytämään ne oman tiedontarpeensa kannalta keskeiset tietoresurssit ja -aineistot, joihin tiedonhaku kannattaa kohdentaa.

Yliopistokirjastojen lisäksi kokoelmakarttaan oli tavoitteena sisällyttää myös erikoiskirjastojen ja muiden kirjastojen aineistoja.

Hankkeen organisaatio

Hanketta koordinoi Yliopistokirjastojen neuvoston työvaliokunnan nimeämä ohjausryhmä, johon kuuluivat kirjastonjohtaja Vuokko Palonen (pj.) Vaasan tiedekirjasto Tritoniasta, erikoissuunnittelija Anneli Ahtola (2003–2005) ja informaatikko Merja Hyödynmaa (2006–2007) Tampereen yliopiston kirjastosta, sovellussuunnittelija Esa-Pekka Keskitalo Kansalliskirjastosta, professori Sara von Ungern-Sternberg Åbo Akademiasta (21.4.2005 asti), kirjastonhoitaja Aart Jan de Heer Åbo Akademin kirjastosta (22.4.2005 alkaen), informaatikko Maija Mieltinen Suomen Akatemian Tiedepoliittisesta kirjastosta erikoiskirjastojen edustajana (2006 alkaen), kirjastonhoitaja Päivi Pekkarinen Terveystieteiden keskuskirjastosta (2006 alkaen), kirjastonjohtaja Pentti Vattulainen Varastokirjastosta, kirjastonhoitaja Raine Wilén Kansalliskirjastosta sekä kirjastonhoitaja Eeva Savolainen Kymenlaakson ammattikorkeakoulusta Amkit konsortion edustajana (2007).

Asiantuntijoina pääsuunnittelija Ari Rouvari Kansalliskirjastosta, kehittämisspäällikkö Juha Hakala Kansalliskirjastosta ja Yliopistokirjastojen neuvoston sihteeri Kansalliskirjastosta (suunnittelija Irma Reijonen 30.4.2005 asti), suunnittelija Maria Forsman 9.5.–31.7.2005 ja suunnittelija Helena Mattila 19.9.2005 alkaen) sekä Harri Ahonen Kansalliskirjastosta.

Informaatikko Merja Hyödynmaa Tampereen yliopiston kirjastosta toimi kokoelmakarttahankkeen suunnittelijana vuosina 2003–2005. Vuoden 2006 aikana hankkeelle saatiin uusi suunnittelija Kansalliskirjastosta, Harri Ahonen. Hän siirtyi kuitenkin pian uuteen tehtävään ja hankkeelle oli valittava uusi suunnittelija. Anna-Kaisa Sjölund toimi hankkeen suunnittelijana lokakuusta 2006 lähtien. Ohjausryhmä konsultoi eri asiantuntijoita tarpeen mukaan.

Tulokset ja toiminta

Yhdyshenkilöverkosto ja koulutus

Hankkeeseen osallistuvat kaikki yliopistokirjastot, Kansalliskirjasto ja Varastokirjasto sekä erikoiskirjastoista Suomen Akatemian kirjasto ja Tilastokirjasto. Yliopistokirjastojen nimeämät yhdyshenkilöt (33) muodostivat kokoelmakartan verkoston ytimen yhdessä ohjausryhmän ja suunnittelijan kanssa. Verkoston viestintää varten oli käytettävissä kokoelmakartta- sähköpostilista, jota pääsivät käyttämään viestintävälineenä vuodesta

2005 alkaen myös muut kirjastossa kokoelmien kartoitusta ja kuvailuja tekevät työntekijät. Yhdyshenkilötapaamiset järjestettiin vuosina 2004, 2005 ja 2006.

Yhdyshenkilöiden ja kirjastojen rooli korostui hankkeen edetessä ja toiminnan painopisteen siirtyessä kirjastoihin. Osa kirjastoista ehti jo kartoittaa ja kuvailla kokoelmiaan vuonna 2005. Näiden kirjastojen toimintamallit ja kokemukset ovat hyödyllisiä ja arvokkaita kartoituksia vasta aloittaville kirjastoille.

Vuoden 2005 marraskuussa Suomen tieteellisen kirjastoseuran kansainvälinen työryhmä järjesti yhteistyössä ohjausryhmän kanssa kansainvälisen kokoelmien kuvailun seminaarin, johon osallistui 53. henkilöä. Esityksistä koottiin Signumin englanninkielinen erikoisnumero (Signum 2006/3).

Kesällä 2006 Kansalliskirjasto järjesti yhteistyössä ohjausryhmän kanssa kolmipäiväisen seminaarin, jossa kouluttajana oli Dr. Phil. Mary Bushing USA:sta. Seminaari sai erityisen myönteistä palautetta laajalta osallistujajoukoltaan. Kesällä 2007 Mary Bushingin koulutusta kohdennetaan osaksi uusille ryhmille, kuten kirjastojen johtajille.

Ohjausryhmän jäsenet edistivät hanketta aktivoimalla kirjastoja kokoelmien kartoittamiseen ja pitämällä esitelmiä kirjastoalan tilaisuuksissa ja kansainvälisessä seminaarissa sekä kirjoittamalla artikkeleita asiantuntemusalueeltaan. Ohjausryhmän jäsenet kävivät esittelemässä hanketta marraskuussa 2006 Tukholmassa pidetyssä konferenssissa.

Kokoelmien kuvailuvälineet

Formaatti

Kokoelmien kuvailun formaattia on luotu kansainvälisenä hankkeena samanaikaisesti Kokoelmakartan formaattimallin kanssa. Kokoelmakartan formaatti noudattaa Dublin Coren kokoelmien kuvailujen standardiluonnosta Collection Description Specification (Z39.91-200X)¹, sillä kansallisesti on haluttu sitoutua kansainväliseen kehitykseen kuvailujen vaihdettavuuden varmistamiseksi. Kokoelmien kuvailuformaatti ja kuvailun ohjeistus toteutettiin vuonna 2004, mutta testien perusteella pienehköjä muutoksia on tehty vuoteen 2006 asti. Sekä formaattia että kuvailun ohjeistusta sopeutetaan myöhemminkin vastaamaan kansainvälistä kehitystä.

Kokoelmakartassa yksittäisen kokoelman kokoelmatunnus noudattaa kansainvälistä standardiluonnosta ISCI (International Standard Collection Identifier)². ISCI-tunnus koostuu ISIL-tunnuksesta (International Standard Identifier for Libraries and Related Organizations, ISO 15511), eli kirjastojen ja vastaavien organisaatioiden kansainvälisestä standarditunnuksesta, erotinmerkistä sekä paikallisesta kokoelman tunnuksesta.

¹ Standardiluonnos Z39.91 <http://www.lib.helsinki.fi/kirjastoala/standardointi/NISO-Z39-91-DSFTU.pdf>

² Kokoelmatunnuksen kansainvälinen standardiluonnos ISCI
<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/docs/sc9n431.pdf>

Kokoelmakartan kokoelmien aihealueiden määrittely valmistui vuoden 2005 alussa pohjana Yleisen suomalaisen asiasanaston (YSA) aihealueryhmittely. Aihealueryhmittelyä tarkennetaan asiasanoilla, joiksi suositellaan erityisesti YSA:n sanoja, ja luokituksilla, esim. UDK:lla.

Kokoelmien kartoitus ja arviointimenetelmät

Kirjastokohtaisia kokoelmien määrällisiä kartoituksia varten laadittiin ohjeistus vuosina 2004–2005. Laadullisten kartoitusten ja arvioinnin ohjeita saatiin erityisesti Mary Bushingin koulutuksessa 2006.

Kokoelmien arviointiin on valittu kansainvälisesti tunnetun Conspectus-järjestelmän sovellus, jonka ohjeistusta tarkennetaan keväällä 2007.

Tekninen toteutus

Kansalliskirjaston asiantuntijat valmistelivat kokoelmakartan tallennus-alustaa, kuvailujen säilytyspaikkaa ja käyttöliittymää. He osallistuivat asiantuntemuksellaan menetelmien kehittämiseen ja panostivat erityisesti kokoelmien kuvailujen vaihdettavuuden varmistamiseen. Kansalliskirjastosta osallistuttiin lisäksi kansainväliseen standardointityöhön sekä kokoelmien kuvailujen formaatin että kokoelmatunnusten suhteen. Myös hankkeen web-sivuja hallinnoitiin ja ylläpidettiin Kansalliskirjastossa.

Tietojen tallennukseen on jouduttu etsimään teknistä ratkaisua, kun Endeavourin Encompass-ohjelma ei vastannut odotuksia. Vuonna 2007 tietoja on päästy tallentamaan DSpace-ohjelmalla, johon liittyviä yksityiskohtia hiotaan edelleen Kansalliskirjastossa.

Tavoitteiden toteutuminen

Kokoelmien kuvaileminen on – suurelta osin ennalta arvaamattomien teknisten vaikeuksien takia – edennyt suhteellisen hitaasti eikä kokonaiskuva Suomen yliopistokirjastojen kokoelmista ole läheskään valmis. Hankkeessa on kuitenkin luotu yhtenäiset välineet kokoelmien hallinnalle ja arvioinnille, minkä toivotaan osaltaan helpottavan kirjastojen arviointia osana yliopistojen tai muun kehysorganisaation toimintaa.

Valtakunnallista tasoa tärkeämpi vaikutus hankkeella onkin ollut yksittäisten kirjastojen kokoelmien tuntemuksen parantamiselle ja edelleen kehittämiselle. Kirjastojen henkilökunta on oppinut tarkastelemaan kokoelmiaan entistä objektiivisemmin ja analysoimaan eksaktit kehittämistarpeet.

Itse kokoelmien hallinnan kartta kokoelmia koskevan tiedon markkinoijana, tiedonhankinnan välineenä ja kokoelmayhteistyön edistäjänä on vielä toteutumatta. Kansalliskirjaston DSpace-ratkaisu osana Doria-tietojärjestelmää tarjonnee kuitenkin mahdollisuuden tähän.

Hanketta kohtaan tunnettu kiinnostus on laajentanut hankkeen yliopistokirjastoista erikoiskirjastoihin ja ammattikorkeakoulujen kirjastoihin sekä Suomen rajojen ulkopuolellekin. Siksi hanketta kannattaa edelleen jatkaa ja toimintaa kehittää edelleen.

Suosituksset ja jatkotoimenpiteet

Suosittamme että, toiminta kirjastoissa jatkuu Varastokirjaston koordinoimana ja kannustamana vuoden 2009 loppuun.

Kokoelmien arviointia kehitetään edelleen ja kirjastoissa hyödynnetään Conspectus-menetelmää.

Yhdyshenkilöverkoston kehittäminen alanmukaisen kansallisen kokoelmayhteistyön pohjaksi nähdään tärkeänä.

Teknisen toteutuksen luominen Australian ym. esimerkkien kaltaiseksi tietovälineeksi nähdään tärkeänä kansallisen kokoelmapolitiikan arviointimenetelmänä.